

Tuula Juvonen

Historiantutkimusta toisin katsoen

Suomessa seksuaalisuuden tutkimus on historiantutkimuksen kentällä ollut yllättävän vähäistä moniin muihin maihin verrattuna. Muualla tehdyssä tutkimuksessa on usein haettu vauhtia Michel Foucault'n *Seksuaalisuuden historia*¹ -teoksessa esittämästä väitteestä, jonka mukaan seksuaalisuudessa ei ole mitään luonnollista, vaan se on toisiinsa kietoutuneiden tiedon ja vallan luoma konstruktio. Näin ollen historiantutkimuksen kannalta onkin erityisen kiinnostavaa tarkastella sitä, millaisen muodon tämä konstruktio on eri konteksteissa saanut – kuten vaikkapa Suomessa. Tai olisi, jos tutkijat olisivat tarttuneet aiheeseen.²

Sen sijaan, että seksuaalisuus erilaisine ilmene-
mismuotoineen ja seurauksineen tunnistettaisiin suomalaisessa historiantutkimuksessa kiinnostavaksi ja keskeiseksi kysymykseksi, se mieluummin ohitetaan ”yksityiselämän” piiriin kuuluvana seikkana tai kuitataan ”intiimielämäksi”,³ ikään kuin sen tutkiminen olisi vähintäänkin epähienoa, tungettelevaa ja jollain tarkemmin määrittelemättömällä tavalla epäilyttävää. Tämä tutkimuksellinen piittaamattomuus seksuaalisuudesta ei tieteenkään tarkoita sitä, etteikö seksuaalisuus vaikuttaisi lukemattomin tavoin niihin yhteiskuntahistoriallisiin ilmiöihin, joita historiantutkimuksessa on ollut tapana tarkastella. Jos ajatellaan filosofi Judith Butlerin tavoin, että sukupuoli on aina jo seksualisoitu,⁴ voi perustellusti väittää, että seksuaalisuus kietoutuu sukupuolen tavoin useimpiin niistä prosesseista,

jotka ovat historiallisen tutkimuksen kohteina. Kuvamme suomalaisen yhteiskunnan historiasta ja sen sukupuolipoliittisista jännitteistä voisikin muuttua ratkaisevasti, jos historioitsijat esittäisivät tutkimuksissaan keskeisen kysymyksen sukupuolten ja seksuaalisuuksien välisen suhteen muuttuvasta luonteesta ja myös etsisivät siihen vastauksia.

Seksuaalisuuden ollessa historiantutkimuksessa jollain tavalla läsnä, se on lähes aina itsestään selvästi heteroseksuaalisuutta. Sitä ei ole tällöin sen paremmin kyseenalaistettu kuin historiallistettukaan; se vain ”on” tutkimuksen ajaton ja annettu lähtökohta, joka asettuu Lauren Berlantin sanoin kansalliseksi heteroseksuaalisuudeksi.⁵ Suomalaista sosiaalhistoriallisen tutkimustradition sukupuolittuneisuutta arvioitaessa se ilmaistaan esimerkiksi näin:

[H]istorian piirissä työskentelevät naistutkijat pyrkivät historiallistamaan sukupuolen käsitettä ja ymmärtämään prosesseja, joissa kategoriat ’naiset’ ja ’miehet’ rakentuvat, muovautuvat ja ovat suhteessa toisiinsa. Mieheyden, mieskansalaisuuden ja maskuliinisuuksien tutkimuksesta on tullut osa sukupuolihistorian tutkimusta.⁶

Siinä missä miesten esiin nostaminen sukupuolena on tietysti itsessään aina ilahduttavaa ja tarpeen, lainauksen heteronormatiivisuus piilee ajatuksessa, että naisia ja miehiä tulee tarkastella

1. Michel Foucault, *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaija Sivenius. Gaudeamus 2010. Huomaa, että kirjan suomennoksessa keskeinen käsite *sexe* on käännetty suomeksi ongelmallisilla tavoilla, ks. Tuija Pulkkinen, Seksistä sukupuoleen. Eron seksistä pohjoismaisittain eli Foucault-käännösten politiikka. *Tiede ja edistys* 24:1 (1999), 61–64.
2. Michel Foucault'n vaikutuksen vähäisyydestä suomalaiseen historiantutkimukseen ks. Pertti Haapala & Pirjo Markkola, Se toinen (ja toisten) historia. *Historiallinen Aikakauskirja* 115:4 (2017), 415.
3. Näin refereitteni mukaan.
4. Judith Butler, *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Gaudeamus 2006.
5. Elsi Hyttinen, Miesten kanssa kulkevat miehet. Junapummikuvaukset, 1910-luku ja queer. *Niin & näin* 2 (2020), 64.
6. Haapala & Markkola 2017, 413.

ennen kaikkea suhteessa toisiinsa. Tällöin myös seksuaalisuuden tarkastelu jää koskemaan ennen kaikkea perheeseen ja syntyvyyteen liittyvien ilmiöiden käsitteellistämistä.⁷

Tässä suhteessa queer-tutkimus toimii toisin: se haastaa heteronormatiivista historiankirjoitusta tuomalla sen rinnalle tulkintoja, joissa monimuotoinen – polymorfisen perverssi, sanoisi Sigmund Freud⁸ – seksuaalisuus otetaan tutkimuksen kohteeksi tavalla, joka sallii tulkinnoille myös poikkeamisen heteronormatiivisesta oletusarvosta. Suomalaisessa historiantutkimuksessa heteronormatiivisuuden historiallistaminen ja queer-tutkimuksen tarjoama kritiikki, jonka mahdollisuuksia Saara Tuomaala avasi naishistorian suuntauksia luotaavassa artikkelissaan jo 15 vuotta sitten, on useimmiten jätetty käyttämättä.⁹ Kiinnittämällä huomiota ei-toivottuun seksuaalisuuteen ja siihen, millaisena se on ilmennyt eri aikoina tutkimus voisi kuitenkin avata uusia näkökulmia vallinneisiin ajatusmuotoihin ja siihen, mitä eri aikoina on pidetty normaalina. Historian tutkimuksen lähtökohdaksi voi ottaa myös Laura Doanin inspiroivan ajatuksen siitä, että ennen modernin, identiteettivetoisen seksuaalisuuskäsityksen läpilyöntiä suhtautuminen samaa sukupuolta olevien henkilöiden seksuaalisuuteen on voinut olla radikaalisti toisenlaista kuin mitä osaamme ajatella.¹⁰

Homoseksuaalisuuden historiallistaminen tuntuu edelleen olevan tutkijoille jossain mielessä jopa helpompaa kuin ”luonnollisena” näyttäytyvän heteroseksuaalisuuden uudelleen ajattelemisen tai aidosti monimuotoisena eletyn seksuaalisuuden käsittely. Tai sitten kyse on siitäkin, että monille lesbo- ja homotutkijoille homoseksuaalisuuden historian tutkiminen on ollut (henkilökohtaisesti) tärkeää identiteettipoliittisesti. Tämän tunnustaminen tosin on hankalaa, sillä joidenkin silmissä se tekee lesbo- ja homotutkimuksesta välittömästi epäilyttävän

subjektiivista, ellei jopa poliittista – ja siten epätieteellistä. Heteronormatiivisuutta purkavasta näkökulmasta käsin on tietysti pakko huomauttaa, että heteroseksuaalisuuden itsestään selvä oletaminen ja esittäminen ”luonnollisena” halki historian on vähintäänkin yhtä poliittista ja epätieteellistä. Heteroseksuaalisuuden ottaminen tutkimuksen kohteeksi saattaa lisäksi olla yhtä lailla merkityksellistä tutkijan oman seksuaali-identiteetin rakentumiselle, vaikka tästä seikasta saammekin harvemmin lukea tutkijan itsereflektiivistä pohdintaa.

Homoseksuaalisuuden tutkimus ei ole myöskään vain ”homojen hommaa”, vaan se voisi olla – ja sen pitäisi olla – keskeistä historiantutkijoille laajemminkin. Nykytilanteessa homoseksuaalisuuden historian ohittaminen nimittäin halvaannuttaa ja rampauttaa myös sen vastinpariksi asettuvan heteroseksuaalisuuden ehtojen tutkimista. Tämä taas on ongelmallista koko oppialalle silloin, jos se ei tunnista oman heteronormatiivisuutensa nojaavan perusteettomille ja toteennäyttämättömille oletuksille heteroseksuaalisuuden ylihistoriallisesta ja muuttumattomasta luonteesta.

Onko historiantutkimuksen tilaa koskevalle huolelleni sitten katetta? Tässä artikkelissa analysoin lähemmin sitä, miten 1600–1900-lukuihin paneutuneet suomalaiset historiantutkijat ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana lähestyneet suomalaisten miesten (harvemmin myös naisten) keskinäistä seksuaalisuutta, kun he eivät lähtökohtaisesti ole olleet tekemässä homo- tai queer-tutkimusta. Otan tarkasteluuni mukaan kaikki ne neljä *Historiallisen Aikakauskirjan* kirja-arvosteluissa 2010-luvulla esiteltyä historiallista tutkimusta, joissa homoseksuaalisuutta on päädytty käsittelemään muun tutkimuksen ohessa.¹¹ Ne ovat Teemu Keskiarjan *Kyynelten kallio: Kertomuksia seksistä ja väkivallasta* (2011), Kirsi Vainio-Korhosen ja Anu Lahtisen *Lemmen*

7. Haapala & Markkola 2017, 412; Saara Tuomaala, Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistoriaan. Suomen nais historian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén & Saara Tuomaala (toim.) *Oma Pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa*. SKS 2005, 364–365.

8. Sigmund Freud, *Seksuaaliteoria*. Suom. Erkki Puranen. Gummerus 1971.

9. Tuomaala 2005, 368, 370.

10. Laura Doan, *Disturbing Practices History, Sexuality and Women's Experience of Modern War*. University of Chicago Press 2013.

11. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* on arvosteltu myös Tom Linkisen väitöskirja ja Sandra Hagmanin väitöstutkimukseen nojaava teos, jotka käsittelevät eksplisiittisesti homoseksuaalisuutta. Ruth Mazo Karras, Samasukupuoliset suhteet keskiajalla. *Historiallinen Aikakauskirja* 112:1 (2014), 106. Kirja-arvio teoksesta Tom Linkinen, *Stinking Deed, Deepest Love. Same-Sex Sexuality in Later Medieval English Culture* (Haiseva teko, syvin rakkaus: Samasukupuolinen seksuaalisuus

ilot ja sydämen salat: Suomalaisen rakkauden historiaa (2015), Niina Timosaaren *Edvard Westermarck: Totuuden etsijä* (2017) ja Juha Järvelän *Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939* (2013).

Ottamalla avukseni homoseksuaalisuuden tutkimuksen ja queer-tutkimuksen tarjoamia näkökulmia luen uudelleen Suomea koskevaa historiantutkimusta. Samalla pyrin osoittamaan niitä kohtia, joissa historiantutkijoilla voisi olla paljon annettavaa seksuaalisuutta koskevan ymmärryksen historiallistamiselle. Väitän, että homoseksuaalisuuden historian tutkimusta ohjaavat liian helposti nykypäivän homo–hetero-jaottelusta ammentavat ongelmalliset taustaoletukset. Niiden heteronormatiivisuus tekee vaikeaksi sen ajattelemisen, että seksuaalisuudet, homo- ja heteroseksuaalisuus mukaan lukien, ovat mahdollisesti jäsentyneet ennen hyvin eri tavoin kuin nykyisin. Lisäksi väitän, että historiatieteen omat menetelmät, kuten lähdekriittisyys, voivat vain pahentaa olemassa olevaa ongelmaa, jos niitä ei osata soveltaa heteronormatiivisuutta purkavalla otteella. Lopuksi visioin sitä, miten voisimme kirjoittaa queeriä historiaa.

Heteronormatiivisen historiantutkimuksen historiattomuus

Suomalaisessa historiantutkimuksessa oletusta tiedetystä, vakaasta ja muuttumattomasta heteroseksuaalisuudesta ei edelleenkään kyseenalaisteta, mikä saa tšekäläisen seksuaalisuudentutkimuksen näyttäytymään oudon historiattomalta. Kuten yhdysvaltalainen tutkija Jonathan Ned Katz on huomauttanut, heteroseksuaalisuuden käsite syntyi vasta vuonna 1868 vastinpariksi homoseksuaalisuuden nimeämiseksi.¹² Kun heteroseksuaalisuus jätetään historiallistamatta,

myös homoseksuaalisuus voi jäädä heijastamaan lähinnä nykypäivän asenteita tai normatiivisia ja stereotyyppisiä oletuksia homoseksuaalisuuden ”oikeanlaisesta” ilmenemisestä.

Nähdäkseni näin käy *Historialliseen Aikakauskirjaan* arvostellussa Teemu Keskisarjan tutkimuksessa *Kyynelten kallio*, jossa tutkija keskustelelee muun ohessa myös 1600- ja 1700-lukujen homoseksuaalisuudesta.¹³ Keskisarja lähtee homoseksuaalisuuden tarkastelussa muun muassa oletuksesta, että 1600-luvun mies tuntee väkivaltaisuutena purkautuvaa inhoa toisen miehen läheisyyttä kohtaan¹⁴ – mutta ei kerro, miksi näin olisi. Ottaen huomioon tuolloiset elinolot, joita Keskisarja omassakin työssään kuvailee,¹⁵ voisi yhtä hyvin olettaa, että esimerkiksi nukkumisjärjestelyinä toteutuva miestenvälinen läheisyys on jotain sellaista, mikä on miesten elämässä jatkuvasti läsnä. Näin ollen voisi pikemminkin ajatella, että siihen ei olisi automaattisesti liittynyt erityisempää inhoa – se vain oli osa arjen realiteetteja.

Arkisen läheisyyden ongelmattomuuden kautta voi selittyä myös Keskisarjan oudoksuma seikka: ajan aineistoista ei löydy homoseksuaalisuutta kielteisesti nimeävää sanastoa.¹⁶ Ottaen huomioon, että miestenvälinen tai naisten keskinäinen seksuaalinen kanssakäyminen ei tuottanut jälkeläisiä, eikä sillä siksi ollut esimerkiksi sukulinjaan tai perinnönjakoon liittyviä seuraamuksia, on täysin mahdollista ajatella, että samaa sukupuolta olevien ihmisten läheisyyden jatkumolla sijaitsevien intiimien käytäntöjen erityiselle nimeämiselle ei kansan parissa ollut sen paremmin kiinnostusta kuin tarvettakaan.¹⁷ Jan Löffström muistuttaa, että Ruotsin lainsäädäntö ei myöskään eksplisiittisesti kriminalisoinut homoseksuaalisia tekoja, vaikka viittaukset ”muihin sodomalaisiin synteihin” ja ohjeet Mooseksen lain soveltamisesta mahdollistivat homosek-

myöhäiskeskiajan englantilaisessa kulttuurissa). Turun yliopisto 2013; Pasi Saarimäki, Homoseksuaalisuuden mikrohistoriaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 115:2 (2017), 265–267. Kirja-arvio teoksesta Sandra Hagman, *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Gaudeamus 2016.

12. Jonathan Ned Katz, *The Invention of Heterosexuality*. Plume 1995, 52.

13. Raisa Maria Toivo, Peruskauraa viihdepaketina eli mitä esitetään yleistajuisesti. *Historiallinen Aikakauskirja* 110:2 (2012), 236–238. Kirja-arvio teoksesta Teemu Keskisarja, *Kyynelten kallio. Kertomuksia seksistä ja väkivallasta*. Silta 2011.

14. Keskisarja 2011, 327, 295.

15. Keskisarja 2011, 327.

16. Keskisarja 2011, 324.

17. Tämä tulkinta löytää vastakaikua varhaismodernin Puolan maaseudun esiviollista seksuaalisuutta tutkineen professori Tomasz Wiśliczin havainnoista. Tomasz Wiślicz, *Love in the Fields. Relationships and marriage in rural Poland in the early modern age. Social imagery and personal experience*. Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences 2018, <http://rcin.org.pl/ihpan/publication/84658> (10.2.2021).

suaaliin tekoihin puuttumisen.¹⁸ Keskisarjan aineistojen mukaan harvat ihmiset tuolloin edes tiesivät, että lainsäädännöstä tai Raamatusta voisi löytyä homoseksuaalisia tekoja tuomitsevia mainintoja – ja vielä harvemmat piittasivat niistä, kuten varsin vähäinen määrä homoseksuaalisuuteen liittyviä oikeustapauksia antaa ymmärtää.¹⁹

Vastaavaan hiljaisuuteen on törmännyt Jan Löfström omista tutkimuksissaan 1800- ja 1900-luvun taitteen agraari-Suomesta. Hänen analysoimansa perinneaineistot tematisoivat homoseksuaalisuutta vain niukasti.²⁰ Hän ehdottaa, että kyse on ”syvästä hiljaisuudesta”, eli siitä, että homoseksuaalisuus ei ollut merkityksellisesti läsnä tuossa sosiaalisessa ja kulttuurisessa järjestelmässä.²¹ Sekä Keskisarja että Löfström²² tuntevat kuitenkin samalla ehdottavan, että homoseksuaalisten tekojen kielellisten ilmaisujen ja rikosoikeudellisen kontrollin vähäisyys ovat merkki siitä, että naisten keskinäisiä tai miesten keskinäisiä seksuaalisia tekoja ei kyseisenä aikana ollut, tai että ne olivat hyvin harvinaisia. Itse olen puolestani taipuvainen ajattelemaan, että sanaston tai puheen puuttumisen ei tarvitse merkitä itse ilmiön puuttumista tai harvinaisuutta. Pikemminkin se voi kertoa meille ajasta, jolloin seksuaalisuus jäsenyi toisin.

Historiallisia seksuaalitapoja koskevissa kirjallisissa aineistoissa, kuten oikeudenkäyntiasiakirjoissa, huomion keskiössä on tavallisesti naiminen – heteroseksuaalisen akti, joka samaistettiin naimisiin menemiseen. Naimisen kontrollointi puolestaan liittyi keskeisesti lisääntymisen kontrollointiin.²³ Naimisen keskeisyys näkyy myös niissä vanhoissa suomalaisissa kylvetysloitsuissa ja rituaaleissa, joilla merkittiin lapsen sukupuolta (”tulkoon aviomiehestä harteikas, tulkoon vaimosta lanteikas”). Kansanperinteen tutkija Laura Starkin mukaan loitsuilla ei kuitenkaan välttä-

mättä esitetty vain toivetta lapsen kulloisistakin heteroseksuaalisesti sukupuolitetuista attribuuteista, vaan loitsuja tarvittiin, jotta lapsen heteroseksuaalinen sukupuoli saataisiin aikaan:

Ehkäpä heteroseksuaalisuutta ei nähty väistämättömänä: henkilön täysimääräinen sukupuolittuminen ja lopulta kahden eri tavoin sukupuolitetun henkilön yhtyminen ei ollut taattua ilman rituaalien toteuttamista ja ylläluonnollista ohjailua.²⁴

Jos Starkin esittämä tulkinta pitää paikkansa, sen varassa voi myös esittää, että naimisen rinnalla on saattanut esiintyä samanaikainen, lisääntymisestä erillinen ja periaatteessa kaikkien ulottuvilla ollut samaa sukupuolta olevien ihmisten läheisyyden, leikin ja nautinnon alue. Sitä ei välttämättä koettu tarpeelliseksi sanallistaa tai torjua, koska sillä ei ollut naimiseen rinnastettavia näkyviä ja sosiaalisesti merkityksellisiä seuraamuksia. Näin ollen siitä ei ole jäänyt meille myöskään suoria kirjallisia lähteitä. Vielä 1900-luvun puolella saatettiin maaseudulla kuitenkin puhua esimerkiksi naisten välisestä ”lättäpillun pelaamisesta” varsin neutraaliin tai humoristiseen sävyyn.²⁵

Hiljaisuutta koskevan kysymyksen ratkaisemiseksi tarvitsemme tutkittua tietoa siitä, millaisia muotoja eri sukupuolta olevien ihmisten läheisyys sai, ja millaisia merkityksiä siihen liitettiin eri aikoina. Kansanomaista heteroseksuaalisuutta muistitietoaineistojen varassa tutkinut Satu Apo puhuu pohjoisten metsien maanviljelyskulttuurista paikkana, jota leimasi miesten viipyily etäviljelmillään ja eräretkillään. 1800-luvun talonpoikaskulttuurista hän puolestaan nostaa esiin sen, kuinka sukupuolten välillä vallitsi sosiaalinen ja emotionaalinen etäisyys, jolloin ”läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunne kohdistui voimak-

18. Jan Löfström, “...silloinkin kun sitä naispuolinen henkilö harjoittaa...”. Naisten homoseksuaalisuuden kriminalisointi Suomessa 1888–1889. *Naistutkimus – Kvinneforskning* 4:3 (1991), 18–26.

19. Löfström 1991, 328.

20. Löfström 1994; Jan Löfström, *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmoinen”*. SKS 1999.

21. Jan Löfström, Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? ”Homoseksuaalisuus” agraarikulttuurin perinneaineistoissa. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino 2015, 121.

22. Keskisarja 2011, 334; Löfström 1999, 283, lv. 5.

23. Kirsi Pohjola-Vilkuna, *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. SKS 1995, 90.

24. Laura Stark, *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women’s Private Rituals in Traditional Finland*. SKS 1998, 191–193, käännös TJ.

25. Esim. Homoseksuaalisuuskysely (1994), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma, vastaus sivulla 152, (vastaajana mies, s. 1916).

kaampana omaan sukupuoliryhmään”²⁶ Irma Sulkunen taas on esittänyt, että modernin murrokseen liittyi siirtyminen yhtenäisestä kollektiivisuudesta sukupuolittain kahtiajakautuneeseen yhteiskuntaan.²⁷ Miten näissä tutkijoiden sukupuolten etäisyyttä ja yhtenäiskulttuurin kollektiivisuutta eri tavoin painottaneissa konstruktioiden on sukupuolittettu seksuaalista halua? Mikä tuolloin näyttäytyi aikalaisille seksuaalisuutena, ja millaisia erontekoja, merkityksiä ja arvostuksia siihen tapaoikeuden mukaan liittyi?²⁸ Jos talonpoikaisessa kulttuurissa suhtautuminen seksuaalisuuteen oli ”suorasukaisempaa ja luontevampaa” kuin ylemmissä kansankerroksissa, oliko kumppanin sukupuolella edes merkitystä silloin, kun sopivan ja sopimattoman seksuaalisuuden rajoja vedettiin – kunhan vain seksuaaliset teot pidettiin poissa muiden silmistä?²⁹ Niin kauan kuin meiltä puuttuu perustutkimusta ei-heteroseksuaalisista suhdemuodoista, meidän tulisi varoa siirtämästä nykypäivän binäärijakoihin identiteettikäsityksiin nojaavia asenteellisia oletuksiamme tulkintoihin seksuaalisuuden rakentumisesta menneisydessä.

Heteronormatiivisen katsantokannan hylkääminen tuntuu kuitenkin olevan vaikeaa, mikä näkyy suomalaisten historiantutkijoiden ymmällään olona heidän törmätessä aineistoisaan tapauksiin, jotka nykyisin voisivat nopeasti tulla nimetyksi homoseksuaalisuudeksi. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* arvostellussa Kirsi Vainio-Korhosen ja Anu Lahtisen *Lemmen ilot ja sydämen salat* -teoksessa siirrytään maaseudun suullisen perinteen varassa hahmotetusta seksuaalisuudesta tarkastelemaan 1700-luvun kirjallisia aineistoja, tarkemmin sanottuna niitä kirjeitä, joita Turun akatemiassa opiskelleet nuoret miehet lähettivät toisilleen.³⁰ Jos tutkija lähestyy kirjeiden kirjoittajia hetero-oletuksella, hämmentävää on se, miten miehet osoittavat kirjeissä toisilleen vuoroin intohimoista kaipuuta, vuoroin

muistelevat jälleennäkemisen ihanuutta. Tutkijat torjuvat kuitenkin ripeästi mahdollisuuden siitä, että miehet olisivat olleet toisistaan viehättyneitä myös lihallisessa mielessä. Missään vaiheessa lukijalle ei käy ilmi, miksi hänelle täytyy painokkaasti muistuttaa seuraavasti:

Useat tutkijat varoittavatkin sekoittamasta 1700-luvun miesten välistä erotisoitua kielenkäyttöä homoseksuaalisuuteen. Vaikka miehet vaihtoivat suudelmia ja halauksia, nämä eleet eivät sisältäneet tuon ajan ihmisille homoseksuaalisia merkityksiä.³¹

Jos tarkastellaan lähemmin viitteitä, joilla teoksessa perustellaan tällaista suositusta, huomataan, että mitkään niistä eivät perustu tutkimuksiin, joita olisi tehty suomalaisten miesten läheisistä suhteista 1700-luvulla. Esimerkiksi Tiina Rosenberg, joka viitatussa artikkelissaan suomii heteronormatiivista historiankirjoitusta, ei ota millään tavalla kantaa siihen, millaisia merkityksiä tuon ajan miehet teoilleen antoivat. Sen sijaan hän muistuttaa meitä siitä, että käyttäytyminen, joka meidän aikamme käsitteillä tulisi nimetyksi homoseksuaaliseksi, vaatii tutkijalta kontekstualisoitua ja hienovireistä käsitteellistämistä, ja nimeämistä homoseksuaalisuuden sijaan esimerkiksi queeriksi.³²

Tutkijan tuleekin säilyttää herkkyytensä sen suhteen, miten hän merkityksellistää käsittelemiään ilmiöitä. Mistä kaikesta voisi olla kyse silloin, kun miehet kirjoittavat toisilleen hurrivoituneita kirjeitä? Tiedämmekö edes, mihin (kaikkein) tuona aikana edes viittaavat sanat ”suudelma” tai ”halaus”? Tulkinta, jossa miesten keskinäiset seksuaaliset teot mielletään nykyisin homoseksuaalisuudeksi, mutta torjutaan sellaisina menneisydessä, jättää kuitenkin täysin auki sen, millä muulla mahdollisella tavalla 1700-luvun ihmiset ymmärsivät miesten välisen intimitiimin. Jos teot eivät olleet homoseksuaalisia,

26. Satu Apo, *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää 1995, 19. 51.

27. Irma Sulkunen, *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*. Teoksessa Risto alapuro et al. (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä 1987.

28. Pohjola-Vilkuna 1995, 124.

29. Apo 1995, 64; Pohjola-Vilkuna 1995, 43–44, 82–86.

30. Pasi Saarimäki, *Ylempisäätyistä rakkautta. Historiallinen Aikakauskirja* 114:2 (2016), 242–243. Kirja-arvio teoksesta Kirsi Vainio-Korhonen & Anu Lahtinen, *Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauden historiaa*. WSOY 2015.

31. Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 131.

32. Tiina Rosenberg, *Om heteronormativ historieskrivning*. Teoksessa Eva Borgström (toim.) *Makalösa kvinnor. Könsverdrivare i myt och verklighet*. Alfabeta Anamma 2002, 277.

olivatko ne sitten heteroseksuaalisia? Oliko tuolloin olemassa edes heteroseksuaalisuutta – ainaakaan sellaisena, kuin me sen nykyisin ymmärrämme? Miten siis menneisyydessä suhtauduttiin samaa sukupuolta olevien ihmisten intiimiyteen, ja miten kirjeitä kirjoittaneet miehet suhteuttivat omat tunteensa ja tekonsa tuohon ymmärrykseen? Joka tapauksessa on ilmeistä, että nykyinen, homoseksuaalisen halun stigmatisointiin nojaava homo–hetero–jaottelu ei auta meitä tässä pohdinnassa eteenpäin.

Heteronormatiivista lähdekriittisyyttä

Historiallisessa Aikakauskirjassa arvosteltua Niina Timosaaren Edward Westermarck -teosta voi käyttää lähtökohtana sen pohtimiseen, miten ja milloin homoseksuaalinen merkityskenttä miestenvälisille teoille syntyi – ja kuinka historian tutkijat ovat kysymystä lähestyneet.³³ Kirjassaan Timosaari ohittaa pohdinnat Westermarckin seksuaalisuudesta napakasti näin:

Historiantutkija Julia Dahlberg ja minä olemme tarkastelleet lähdekriittisesti väitteitä Westermarckin homoudesta. Olemme osoittaneet, ettei niitä tukemaan löydy tarpeeksi vakuuttavaa todistusaineistoa.³⁴

Näin ollen Timosaari siirtää syrjään pohdinnat Westermarckin seksuaalisesta suuntautumisesta.

Olli Lagerspetzin arvio Timosaaren teoksesta on teemaan liittyen otsikoitu oireellisesti ”Westermarckin maineenpalauttajat”. Siinä Timosaaren tekemä ratkaisu saa arvioijalta myönteistä vastakaikua:

Timosaari pidättyy viisaasti spekuloidmasta tutkijan omalla seksuaalisella suuntautumisella. Kuten hän toteaa, Westermarckin eettiset näkemykset ja empiiriset tulokset selittävät hänen kannanottonsa muutenkin.³⁵

Tällaisen ratkaisun myötä jää kuitenkin pohtimatta se, millaista uutta tietoa olisimme saaneet tuon ajan yhteiskunnan homoseksuaalisuuskäsitysten vaikutuksesta yksittäisten ihmisten elämään, jos myös Westermarckin mahdollinen homoseksuaalisuus olisi otettu tarkastelun kohteeksi.

Siirryn siksi tarkastelemaan lähemmin artikkelia, jossa Dahlberg ja Timosaari päätyvät lähdekriittisesti toteamaan, ettei heillä ole ”tarpeeksi vakuuttavaa todistusaineistoa” Westermarckin homoseksuaalisuudesta. Artikkelissa tutkijat jättävät auki sen, miten he itse näkisivät homoseksuaalisuuden ilmenevän aikana, jolloin homoseksuaalisuutta identiteettikäsitteenä oli vasta luomassa ja vakiinnuttamassa. He eivät myöskään määrittele sitä, millainen todistusaineisto heidän olisi saanut vakuuttuneeksi Westermarckin homoseksuaalisuudesta. He kuitenkin toteavat, että ”[t]oistaiseksi ei ole löytynyt ainoatakaan ensikäden [sic] lähdetä, jossa Westermarckin homoseksuaalisuus todettaisiin suoraan”.³⁶ Seksuaalisuuden todistamiseen liittyen voi yleisemminkin kysyä, millaisia ensikäden lähteitä itse kukin meistä jättää seksuaalisesta suuntautumisestaan, keneltä ja millaisista asioista tällöin vaadittaisiin näyttöä ja miten näyttökynnys suhteessa erilaisiin seksuaalisuuksiin asetetaan.³⁷

Lähdekriittisyyteen kuuluu joka tapauksessa oleellisesti se, että tarkastellaan käytettävissä olevien lähteiden syntyhetken vaikutusta niiden syntyyn. Tiedämme että vuosina 1862–1939 elänyt Westermarck syntyi samoihin aikoihin, kun seksologia tieteenalana alkoi kehittyä ja määritellä homoseksuaalisuuden luonnetta. Kuten Karl Heinrich Ulrichs, Magnus Hirschfeld ja Havelock Ellis, myös Westermarck kieltäytyi patologisoidmasta homoseksuaalisuutta ja katsoi, että ”homoseksuaalisuus kuului ihmisen luontaiseen seksuaalisuuteen”.³⁸ Hän myös arvioi

33. Pasi Saarimäki, Tiedolla vaikuttaja. *Historiallinen Aikakauskirja* 116:1 (2018), 92–94. Kirja-arvio teoksesta Niina Timosaari, *Edvard Westermarck. Totuuden etsijä*. Gaudeamus 2017.

34. Timosaari 2017, 209.

35. Olli Lagerspetz, Westermarckin maineenpalauttajat. *Tieteessä tapahtuu* 36:1 (2018), 71–74.

36. Julia Dahlberg & Niina Timosaari, ”Kaikkihan tiesivät että Edvard-setä oli homo!” Seksuaalisuuden tutkiminen lähdekriittisenä ongelmana. Teoksessa Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS 2014, 101.

37. Lesbian History Group (toim.) Introduction. Teoksessa *Not a Passing Phase. Reclaiming lesbians in history 1840–1985*. The Women’s Press 1989, 7–8.

38. Timosaari 2017, 214–215.

homoseksuaalien määrän olevan huomattavasti suuremman kuin yleisesti ajatellaan, ”sillä homoseksuaalit pyrkivät ja usein onnistuvat salaamaan seksuaalisen suuntautumisen.”³⁹ Tälle salaiselle oli olemassa hyvä syy, sillä esimerkiksi Suomessa ja Englannissa (miesten keskinäiset) homoseksuaaliset teot olivat rikollisia. Westermarck tiesi tämän erinomaisen hyvin – olihan homoseksuaalisten tekojen dekriminointi yksi hänen poliittisista tavoitteistaan, joka ei kuitenkaan ehtinyt toteutua ennen hänen kuolemaansa.

Artikkelissaan Dahlberg ja Timosaari eivät pohdi sitä, miksi näissä heteronormatiivisen kontrollin läpituokemissa olosuhteissa olisi realistista tai mielekästä olettaa, että Westermarckin homoseksuaalisuudesta löytyisi ensikäden lähteitä ja aukotonta näyttöä. Kunnioitus tutkittavaa kohtaan voisi pitää sisällään myös oletuksen siitä, että tämä ei olisi ehdoin tahdoin antautunut kiristyksen kohteeksi tai jättänyt tuhoamatta raskauttavaa todistusaineistoa homoseksuaalisista teoistaan. Kuten Riikka Taavetti on todennut, seksuaalisuuteen liittyvien salaisuuksien säilyttäminen on luokkaan liittyvä etuoikeus ja taito itsessään.⁴⁰ Siksi mielestäni ei olekaan kaukaa haettava, että arvostettu professori Westermarck olisi halutessaan kyennyt salaamaan normista poikkeavan seksuaalisen suuntautumisen.⁴¹

Dahlberg ja Timosaari jättävät lähdekritiikissään pohtimatta, mitä lähteitä meillä ei enää ole käytettävissämme. Kukaan meistä ei voi tietää, ketkä kaikki ovat Westermarckin lisäksi seulooneet hänen jälkeensä jättämiä papereita tai millä

intentioilla he ovat toimineet tämän kuoleman jälkeen. Tiedämme kuitenkin, että jäljet arveluttavista intiimisuhteista on kärkevästi haluttu siivota pois arvostettujen henkilöiden jäämistöistä.⁴² Kuten Ulla Manns painottaa, homoseksuaalisuutta koskevien jälkien säilymistä, ja erityisesti niiden puuttumista, on aina tarkasteltava lähdekriittisesti suhteessa vallinneeseen heteronormiin.⁴³ Dahlberg ja Timosaari eivät kuitenkaan ryhdy tarkastelemaan Westermarckin seksuaalisuutta koskevaa lähteiden hiljaisuutta esimerkiksi itsesensuurista tai aikalaiskontrollista kertovana puheaktina.⁴⁴

Tarvitseeko Westermarck tutkijoilta nykypäivänä maineensa palauttamista, ja jos kyllä, missä mielessä? Ajattelemmeko yhä nykyisin, että tutkimuksen kohteena olevan arvostetun henkilön homoseksuaalisuudella ei pidä spekuloida? Vai voisiko Westermarckin maineenpalautukseen kuulua myös se, että hänen mahdollisesta homoseksuaalisuudestaan voitaisiin keskustella kysyen, mitä sen peittäminen tai ilmeneminen kertoo niin hänen kuin meidänkin ajastamme? Jos tutkijoita olisi aidosti kiinnostanut se, oliko Westermarck homo vai ei, heidän olisi pitänyt kysyä itseltään, millä tavoin Westermarck olisi voinut omana aikanaan ilmaista homoseksuaalisuuttaan ilman, että hän olisi joutunut siitä vankilaan.⁴⁵ Näin he olisivat voineet kunnioittaa Westermarckia hänen oman aikansa ehdoilla – pitäen mielessään myös sen, että ne ehdot, joiden vallitessa hän joutui elämään, eivät olleet niitä, jotka hän oli itse päässyt valitsemaan itselleen.

39. Timosaari 2017, 220.

40. Riikka Taavetti, Queer-historian avoimet menneisyydet. Teoksessa Elina Hakoniemi, Ilkka Kärrylä, Kristiina Silvan & Riikka Taavetti (toim.) *Menneet tulevaisuudet. Ajankohta: Poliittisen historian vuosikirja 2018*. Helsingin yliopisto 2018a, 111.

41. Vrt. Vera Hjeltin toive omien kirjeittensä tuhoamisesta: ”Men breven blev, genom Vera Hjelts omsorg, förstorda, förmodligen brända.” Ulla Wikander, Kvinnokärlek, kärleksbeundran och romantisk vänskapskärlek. Vera Hjelt och Viktoria Heikel 1912–1919. Teoksessa Eva Borgström & Manna Markusson Winkvist (toim.) *Den kvinliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*. Appell förlag 2018, 115.

42. Esim. ”Arkistoa järjesteltäessä kävi vain niin, että kirjekokoelmaa karsittiin kovalla kädellä. Oulun läänin kuvernööri A. Af Enehjelmin ohje oli näet se, että papereista piti hävittää kaikki turhanpäiväinen. Sellaisiksi luokiteltiin ainakin naisilta saadut kirjeet. Nähtävästi kuvernööri tahtoi siten varjella hyvän ystävänsä yksityisyyttä.” Maija-Liisa Näsänen, *Abraham Ojanperä. Laulajan elämä*. Faros 2008, 453. Samoin Hilda Käkikosken jälkeen jääneistä papereista puuttuvat esimerkiksi Helmi Appelgren-Kivalon lähettämät kirjeet, jotka Appelgren-Kivalo pyysi palauttamaan itselleen Käkikosken kuoleman jälkeen. Ks. Tuula Juvonen, *Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa*. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvojulkaisuja, Sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1994. Painatuskeskus 1995, 88, av. 42.

43. Ulla Manns, Om sylighet och läsbarhet. Samkönad sexualitet och kvinnorörelsens historieskrivning. Teoksessa Eva Borgström & Manna Markusson Winkvist (toim.) *Den kvinliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*. Appell förlag 2018, 299–300.

44. Manns 2018, 301, 305. Kriittistä keskustelua Dahlbergin ja Timosaaren artikkelista ks. myös Taavetti 2018a, 108–111.

45. Ks. Manns 2018, 305.

Modernin heteronormin jäljillä

1900-luvun puolelle pääsemme *Historiallisessa Aikakauskirjassa* arvioidun Juha Järvelän kirjailija Mika Waltarin 1920- ja 1930-lukujen tuotannon sukupuolikuvausta analysoineen väitöskirjan myötä. Kirjan arvioinut Maarit Leskelä-Kärki huomauttaa kiinnostavasti, että tutkijan oivaltavat tulkinnat homoseksuaalisuudesta ”jäivät häivytytyiksi”⁴⁶ Seuraavassa teen oman ehdotukseni siitä, kuinka Järvelän tutkimuksen tulkintoja olisi voinut korostaa ja syventää edelleen.

Järvelä noudattaa samaa ratkaisua kuin Waltarin aikalaisetkin ennen häntä, tai Timosaari suhteessa Westermarckiin, eikä lähde tulkitsemaan kirjailijan tuotantoa tämän yksityiselämästä käsin,⁴⁷ vaikka Waltarin romaanien autofiktiiviset piirteet siihen kutsuvatkin. Sen sijaan lukemalla kirjailijan teosten sukupuoli- ja seksuaalikuvausta Järvelä avaa ikkunan siihen eurooppalaiseen sukupuoli- ja seksuaalikäsitelmien murroskohtaan, jota Laura Doan tarkastelee omassa tutkimuksessaan naisten osalta.⁴⁸ Suomessa se osuu kiinnostavasti ajankohtaan, jolloin naiset voivat ensimmäistä kertaa sekä jättäytyä naimattomiksi että erota aviomiehästään. Järvelän sanoja lainaten hetken voisi nimetä vuosisadan vaihteen dekadentin homoseksuaalisuuskäsityksen murtumiseksi.⁴⁹ Sen sijaan hän ei työssään julkilautustusti eksplikoi sitä, että samaan aikaan olisi mahdollista puhua ensimmäistä kertaa myös miesten heteroseksuaalisuuden kivuliaasta esiinpiirtymisestä.

Järvelän lukemana Waltarin tuotannossa toistuu erilaisina variaatioina dandyn, tuon dekadentin esteetikon, degeneroitunut hahmo. Lukija tunnistaa hänet miehelle sopimattomasta feminiinisydestä ja biseksuaalisesta seksuaalivietin horjunnasta, mitkä piirteet kirjailija – toisin kuin esimerkiksi Westermarck – medikalisoivat seksologi Richard von Krafft-Ebingiä myötäillen ongelmalliseksi psykopatologiaksi. Waltarin romaaneissa nämä dekadentit hahmot päätyvät itsemurhaan,

mutta heille ei ole enää kulttuurista paikkaa tai tilaa modernin miehen elämässä romaanien ulkopuolellakaan. Kun esimerkiksi runoilija Uno Kailas kuolee, Waltari selittää muistikirjoituksessaan naimattoman ystävänsä elämän ”ristiriidat” ja ”ongelmat” taiteilijan ehdottomuuden aikaansaannoksiksi, koska tämän homoseksuaalisuudesta on mahdotonta puhua julkisesti ääneen.⁵⁰

Siinä vuosisadan vaihteen maailmassa, jossa miesten välisen seksin julkinen ilmentäminen oli vielä paikannettavissa dandyn hahmoon, miesten välisen toveruuden vaaliminen homososiaalisissa konteksteissa oli ollut mahdollista ilman, että siihen latautuva homoeroottisuus olisi tullut määritellyksi homoseksuaalisuudeksi. Nyt tilanne oli muuttumassa. Waltarin päätyi luonnehtimaan armeijassa olevien miesten toveruutta ”salaiseksi onneksi” aikana, jolloin miesten väliseen toveruuteen liittyvät tulkinnat alkoivat saada seksuaalisoituja sävyjä.⁵¹

Tätä vuosisadan vaihteen dekadentin homoseksuaalisuuskäsityksen murtuvaa taustaa vasten Waltarin tuotannossa rakentuu moderni keskiluokkainen heteroseksuaalinen maskuliinisuus. Kiinnostavaa kyllä, heteroseksuaalisen halun rinnalla tai jopa sen sijaan sitä luonnehtivat kuitenkin aivan muut tunteet. Normaalin heteroseksuaalisuuden rakentaminen näyttäytyy romaaneissa velvollisuudentuntoisen mieskansalaisen pyrkimyksenä suitsia levotonta viettämäänsä. Tämä vaatii häneltä itseuria, taistelua, ponnistuksia, kieltämyksiä ja uhrauksia, kaiken kaikkiaan sopeutumista ulkopuolelta vaadittuun kurinalaisuuteen. Miehen on toistuvasti todistettava heteroseksuaalisuutensa muille esimerkiksi hankkimalla mainetta hyvänä suutelijana, solmimalla avioliitto ja tulemalla isäksi.⁵² Myös väkivaltainen eronteko muiden miesten tekemiin seksuaalisiin ehdotuksiin tulee välttämättömäksi. Siinä missä Järvelä toteaa romaanien päähenkilöiden säilyttävän mieheytensä nyrkkitappeluisa niiden miesten kanssa, jotka uhkaavat heidän

46. Maarit Leskelä-Kärki, Waltarin miehet ja naiset sotienvälisessä Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 111:3 (2013), 378–379. Kirja-arvio teoksesta Juha Järvelä, *Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939*. Suomen historian väitös. Jyväskylän Studies in Humanities 206, Jyväskylän yliopisto 2013.

47. Järvelä 2013, 51.

48. Doan 2013.

49. Tätä samaa ambivalenttia ja ilmaisumuotojaan hakevaa historiallista hetkeä, sijoittaen sen kuitenkin 1910-luvulle, käsittelee erityisen kiehtovasti ja nyansoidusti Hyttinen 2020.

50. Järvelä 2013, 192.

51. Järvelä 2013, 56. Näin oli esimerkiksi Mika Waltarin salapoliisiromaanissa *Kuka murhasi rouva Skrofin?* Otava 1939.

52. Järvelä 2013, 42, 54, 56, 173, 177.

heteroseksuaalisuuttaan,⁵³ väittäisin itse, että kuvatut nyrkkitappelut itsessään ovat tapa tuottaa keskiluokkaista, heteroseksuaalista mieheyttä ja asettaa se torjuttavaa homoseksuaalisuutta vastaan.

Modernin miehen homoseksuaalisuudelle ei synny kulttuurisesti mahdollista paikkaa Waltarin romaaneissa, mutta niissä seikkailee abnormeja naisia.⁵⁴ He voivat omissa, ulkomaailmalta suojatuissa tiloissaan kokeeterata sillä, että heillä on rakkaussuhteita toisiin naisiin. Nämäkin naiset ovat kuitenkin turmeltuneita, erityisesti verrattuna niihin urheilullisiin ja raikkaisiin naisiin, jotka poikamaisuudellaan vetävät romaanin miespäähenkilöiden huomion puoleensa.

Voiko yhden kirjailijan tuotannon varassa tehdä laajakaarisia väitteitä seksuaalimaailmojen erkaantumisesta homo- ja heteroseksuaalisuuksiksi 1920- ja 1930-lukujen Suomessa? Ehkä ei, mutta väitteen kumoaminen – kuten myös sen syventäminen – edellyttäisi sitä, että historioitsijat ottaisivat tämän kysymyksen vakavasti tutkimuksensa kohteeksi.

Kohti historian queeryttämistä

Kun naishistoriaa alettiin tuoda mieskeskeisen historiankirjoituksen rinnalle, se pakotti historioitsijat miettimään uudelleen sitä, mikä kelpaa historian tutkimuksen aineistoksi, sillä vakiintuneista historian tutkimuksen lähteistä naisia sai usein hakea turhaan. Samaan tapaan seksuaalisoitujen toimijoiden nostaminen tutkimuksen kohteeksi herättää kysymyksen aineistoista. Klassisesti homoseksuaalisuutta on tutkittu rikok-

sen ja sairauden diskursseista käsin, jolloin historiantutkimuksessa taajaan käytetyt poliisi- ja oikeudenkäyntiasiakirjat sekä potilaskertomukset tarjoutuvat perinteisin keinoin tutkittaviksi aineistokokonaisuuksiksi.⁵⁵

Mitä ovat ne aineistot, jotka mahdollistaisivat homoseksuaaleina eläneiden ihmisten arkielämän ja heidän läheissuhteidensa rakentumisen tutkimisen? Homoseksuaalisuuden historiaa on Suomessa tutkittu toistaiseksi kiusallisen vähän, vaikka Satu Apon mukaan esimerkiksi perinneaineistoista löytyisi runsaasti tutkimattomia seksuaali- ja anaaliaiheisiä tekstejä.⁵⁶ Teemu Keski-sarja puolestaan toteaa, että verrattuna 1600- ja 1700-lukuihin homoseksuaalisuutta käsittelevien lähteiden määrä ryöpsähtää 1800-luvulle tullessa. Tosin tällöinkin lähteet ovat usein hajallaan ja niiden löytäminen on sattuman kaupaa.⁵⁷ Digitalisoidut sanomalehdet ovat olleet tässä suhteessa täysin alikäytetty aineisto, ja ne voivat osoittautua paitsi aarreataksi itsessään, myös oivaksi oikopoluksi muihin arkistoituihin aineistoihin.⁵⁸

Voidaan hyvin kysyä, mitä voitamme silloin, jos uusia kysymyksiä esittävät tutkijat sidotaan käyttämään vain jo vakiintuneita aineistoja ja lähestymistapoja, joista ei sellaisenaan ole iloa homoseksuaalisuuden historian tutkimisessa. Kun muistitieto hyväksytään validiksi tavaksi saada tietoa asioista joista ei ole voitu jättää kirjallisia jälkiä, luo se tilaa myös homoseksuaalisuuden tutkimiselle.⁵⁹ Historioitsija Elizabeth Freeman huomauttaa lisäksi, kuinka queer-historian tutkijat ovat olleet kiinnostuneita laajentamaan lähdeaineistojen ja niiden tulkintatapojen

53. Järvelä 2013, 48, 50, 78, 191.

54. Ks. myös Eva Kuhlefelt, *Dekadens och queer i Hagar Olssons tidiga prosa*. Helsingfors universitet 2018.

55. Löfström 2015, 123–124; Löfström 1994; Antu Sorainen, *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsingin yliopisto 2005; Juvonen, Tuula *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino 2002; Minna Uimonen, *Hermotumisen aikakausi. Neuroosin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*. SKS 2000; Katariina Parhi, Born to be deviant. Histories of the diagnosis of psychopathy in Finland. Oulun yliopisto 2018a; Katariina Parhi, Diagnostiikka. Homosexualitas 320.6. Homoseksuaalisuuden tulkinnasta ja hoidosta Helsingin psykiatrian klinikalla 1954–1968. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti*, 12:1–2 (2018b), 58–63, <https://doi.org/10.23980/sqs.70787>.

56. Apo 1995, 12. ”Artikkelissani esitellyt tekstit ovat vain murto-osa antologioissa ja julkaisemattomissa käsikirjoituksissa lymyvästä seksuaalifolkloresta.” Mt. 41, alaviite 11.

57. Keski-sarja 2011, 331, 333.

58. Laura Stark, Vanhat sanomalehdet uutena lähdeaineistona kansan elämän tutkimuksessa. Teoksessa Tuomas Hovi, Kirsi Hänninen, Merja Leppälähti & Maria Vasenkari (toim.) *Viisas matkassa, vara laukussa. Näkökulmia kansanperinteen tutkimukseen*. Turun yliopisto 2013, 229–253; Charles Upchurch, Full-Text Databases and Historical Research. Cautionary Results from a Ten-Year Study. *Journal of Social History* 46:1 (2012), 89–105.

59. Taavetti 2018a, 113–122 ja Riikka Taavetti, *Queer Politics of Memory. Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsingin yliopisto 2018b, 52–53.

ymmärtämistä radikaalisti myös paljon pidemmälle:

Mutta sen lisäksi, että seksuaaliset toisinajattelijat havaitsivat sen, mitä on hävytetty erilaisiin heteroylivaltaa kannattaviin kulttuureihin päätymiseksi, heidän on täytynyt hahmottaa meitä edeltänyt käyttäen hyväkseen kaikkea mahdollista oivallukseen johtavaa: otaksunia, mielikuvitusta, ylitulkintaa, uudelleenarviointia, näennäisen lyhytnäköistä paneutumista hetkellisyysiin. [...] Monet näistä tutkijoista ovat puolustaneet moniaineksisia, omituisia ja väliaikaisia arkistoja, joihin lukeutuvat esitykset, juorut, satunnaiset löydöt, sekä menetelmiä (tai epämenetelmiä), jotka nojaavat tapahtumien tai aineistojen intuitionvastaisiin rinnastuksiin.⁶⁰

Homoseksuaalisesti eläneet ihmiset ovat omaa seksuaalielämäänsä käsittelevien ”historian lähteiden tuottajina aliedustetut”⁶¹ koska he ovat joutuneet oikeustoimien uhalla varomaan paljastumistaan. Näin ollen pitäisi olla itsestään selvää, että legitiimiä tutkimusta täytyy voida tehdä niitä tiedonsirpaleita yhdistämällä, joita aiheesta ylipäänsä on olemassa. Kuten Pirita Frigren muistuttaa, ”[k]un fragmentit asetetaan tarpeeksi laajoihin aikalaisyhteyksiin ja ne suhteutetaan muuhun käytettyyn aineistoon, yksikin lähdemerkintä voi olla riittävä ’todiste’”⁶²

Näin ollen se näyttö, joka tiukkaan lähdekritiikkiin nojaten hylättäisiin kelvottomana ja epätieteellisenä, voi toisenlaisella lukutavalla osoittautua tutkimuksellisesti hedelmälliseksi aineistoksi. Päiväkirjoihin ja elämäkertoihin talentunut muistitieto homoseksuaalisten ystävien mieltymyksistä, yhdistystoiminnassa rakentuneet ja kirjeenvaihdossa dokumentoidut henkilöverkostot, viehtymys viettää aikaa kotimaan sijaan

ulkomaisissa ”homopääkaupungeissa” tai homoseksuaalisuuteen sallivasti suhtautuvissa maissa sekä läheiset ystävät, joihin sitouduttiin elämän ajaksi luovat yhdessä tarkasteltuna rikasta ja kiehtovaa kudosta siitä, millaisten kiintopisteiden varassa homoseksuaalisia suhteita on voitu elää todeksi myös silloin, kun ne ovat olleet tuomitavia.⁶³ Myös romaanit voivat olla lähteitä julkaisujankohdanaan mahdollisista ajatusmuodoista muun tekstuaalisen aineiston tavoin.

Kelvollisten lähteiden kriteerien pohdinnan rinnalla olisi tarpeen käydä tutkimuksellista keskustelua myös tutkijoiden halusta – ja varsinkin haluttomuudesta – tulkita meidän päiviimme säilynyttä, erilaisista seksuaalisuuksista kertovaa aineistoa. Dahlberg ja Timosaarikin myöntävät, että ”[q]ueer-historiallinen näkökulma voi olla hedelmällinen, mikäli seksuaalisuus on luontevasti liitettävissä myös muihin elämäkertatutkimuksen kannalta oleellisiin tutkimuskysymyksiin.”⁶⁴ Se, että seksuaalisuus, niin hetero kuin homoseksuaalisuuskin sekä muut variaatiot näiden rinnalla, voitaisiin liittää hedelmällisellä tavalla erilaisiin tutkimuskysymyksiin, tuntuu kuitenkin olevan haasteellista suomalaiselle historian tutkimukselle. Hedelmällinen tulkinta edellyttäisi tutkijoilta rohkeutta lukea aineistoja myös toisin, tavalla, joka antaa heteroseksuaalisuuden yksinomaisuuden sijaan tilaa tulkintojen moninaisuudelle.

Tällaista taitoa nähdä heteroseksuaalisuuden rinnalla myös muita vaihtoehtoja voisi kutsua *queerkompetenssiksi*. Sen sijaan, että se kuviteltaisiin lesbojen tai homojen sisäsyntyiseksi herkkydeksi, olisi hyödyllisempää ajatella sitä hankittuna ja opittavana olevana taitona. Altistuminen alakulttuureille, niiden luomille käytännöille, koodeille ja teksteille sekä näitä koskevalle tutkimukselle tuottaa kykyä tunnistaa kulttuuripiirteitä, joihin tarttuminen osoittautuu

60. “But in addition to discovering what has been effaced along the way to various hetero supremacist cultures, sexual dissidents have had to understand what is prior to our own lives with whatever heuristic is at hand: conjecture, fantasy, overreading, revision, a seemingly myopic focus on ephemera. [...] Many of these scholars have championed eclectic, idiosyncratic, and transient archives including performances, gossip, found objects, and methods (or antimethods) that rely on counterintuitive juxtapositions of events or materials.” [Käännös Tuula Juvonen] Elizabeth Freeman, Introduction. *GLQ Special Issue: Queer Temporalities* 13:2–3 (2007), 159–176.

61. Anu Korhonen, Luutuneet luokittelut. Stereotyyppien eettisistä vaaroista. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017, 159–161, 160.

62. Pirita Frigren, Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017, 54, 63.

63. Vrt. Dahlberg & Timosaari 2014.

64. Dahlberg & Timosaari 2014, 108.

tutkimuksellisesti hedelmälliseksi. Suomessa on tehty menneisyyteen kurottavien yhteiskuntatieteellisten tutkimusten⁶⁵ lisäksi jo jonkin verran taidehistoriallista ja kirjallisuushistoriallista tutkimusta,⁶⁶ joka tarjoaa verratonta vetoapua muulle historian tutkimukselle. Paneutuminen aiempaan tutkimukseen, mielellään jo opintojen aikana, antaa tutkijoille tarpeellista rohkeutta ja keinoja niin tutkimuksen kuin tulkintojenkin tekemiseen.

Se, että tässä artikkelissa painotan homoseksuaalisuutta koskevan tutkimuksen tarpeellisuutta, on sekin ongelmallista. Kalha muotoilee tämän ongelman Magnus Enckeliä koskevassa tutkimuksessaan näin:

Keskittymiseni homoseksuaalisuuteen saattaa jonkun silmissä näyttää essentialistisena ”muuttumattomaan” takertumisena. Perustelen näkökulmaani kuitenkin sillä hämärtävällä, torjuvalla ja/tai moralisoivalla tavalla, jolla Enckelistä on ollut tapana puhua Suomen taidehistoriassa. Enckellin poly-morfinen pervottaminen,⁶⁷ johon tarjoan kyllä eväitä, jääköön seuraavaksi askeleeksi.⁶⁸

Se, miten Enckelistä on puhuttu taidehistoriassa, kuvaa nähdäkseni hyvin sitä, miten homoseksuaalisuuteen on suhtauduttu suomalaisessa historian tutkimuksessa yleisemminkin. Jotta historioitsijat voisivat lähteä purkamaan homo-hetero-dikotomiaa, on heidän kuitenkin ensin tunnustettava, että muutakin kuin heteroseksuaalisuutta on ylipäänsä olemassa. Niissä maissa, missä homoseksuaalisuuden historian kumuloituva tutkimus on tuottanut kiinnostavia tuloksia jo 1990-luvulta lähtien, historian tutkimuskin on

jo siirtynyt vaiheeseen, jossa identiteettiperustaisiin jakoihin nojavia tutkimusotteita aiheellisesti kyseenalaistetaan. Samaan tapaan sukupuolentutkimuksessa on nykyisin itsestään selvää, että sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevat binäärijaot epäonnistuvat väistämättä. Biseksuaalisuuden tutkijat tunnistavat erityisen hyvin seksuaalisuuksien ambivalenttiuden,⁶⁹ kun taas transtutkimus muistuttaa meitä siitä, että sukupuolitettut subjektitkaan eivät ole yksiselitteisiä tai vakaita.⁷⁰ Niinpä se, mitä voisimme alustavasti erehtyä pitämään ensikäden näyttönä tutkimamme historiallisen henkilön sukupuolesta tai seksuaalisuudesta, voi tämän uudessa elämänvaiheessa jälleen kyseenalaistua.

Se, mitä Maarit Leskelä-Kärki sanoo elämäkerran kirjoittamisen omituisista, ristiriitaisista ja liikkuvista kohteista ja niiden tavoittamisen vaikeudesta, pätee nähdäkseni myös queer-historialliseen tulkintaan:

Elämäkerrassa onkin kyse tasapainottelusta tiedon ja tietämättömyyden, ymmärryksen ja käsittämättömyyden välillä.⁷¹

Myös historian tutkimukseen orientoituneen lesbotutkijan on nöyryyttävä tämän tosiasian edessä ja luovuttava yksinomaan omaa identiteettiä pönkittävän historian etsimisestä ja tekemisestä. Mutta kykenevätkö heterohistorioitsijat luopumaan heteroseksuaalisuutensa herkeämättömästä uusintamisesta omissa tutkimuksissaan?

YTT, dosentti **Tuula Juuvonen** työskentelee sukupuolentutkimuksen yliopistonlehtorina Tampereen yliopistossa. **Sähköposti:** tuula.juuvonen@tuni.fi.

65. Juuvonen 2002; Sorainen 2005; Jenny Kangasvuo, *Suomalainen biseksuaalisuus. Käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot*. Oulun yliopisto 2014.

66. Harri Kalha, *Tapaus Magnus Enckell*. SKS 2005; Kalha 2008; Pia Livia Hekanaho, *Yhden äänen muotokuvia. Queerluentoja Marguerite Yourcenarin teoksista*. Helsingin yliopisto 2006; Juha-Heikki Tihinen, *Halun häilyvät rajat. Magnus Enckellin maalausten maskuliinisuuksien ja feminiinisyksien representaatioista ja itsen luomisesta*. Helsingin yliopisto 2008; Alexandra Stang, *Possibilities, Silences. The Publishing and Reception of Queer Topics in Finland during the Interwar Years (and Beyond)*. Helsingin yliopisto 2015; Kuhlefeldt 2018; Asta Kihlman, *Kolme tutkielmaa sukupuolesta. Identiteettipolitiikka Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa*. Turun yliopisto 2019.

67. Pervottaminen on yksi mahdollinen käänös englanninkieliselle ilmaukselle 'queering', joka tutkimusmenetelmänä tarkoittaa esimerkiksi hetero-oletuksen purkamista ja toisin lukemista.

68. Kalha 2005, 48, av. 99.

69. Lachlan MacDowall, *Historicising Contemporary Bisexuality*. *Journal of Bisexuality* 9:1 (2009), 3–15.

70. Emma Heaney, "I am not a friend to men". *Embodiment and desire in Magnus Hirschfeld's Transvestites case studies*. *Journal of Lesbian Studies* 22:2 (2018), 136–152.

71. Maarit Leskelä-Kärki, *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Avain 2017, 220, 223, 229.